

İNSAN YARADILIŞI VE METAFOR: HACI BEKTAŞ VELİ'NİN 'MAKALAT' ESERİNİN ELEŞTİREL METAFOR ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

HUMAN CREATION AND METAPHOR: AN EXAMINATION OF HACI BEKTAŞ VELİ'S 'MAKALAT' THROUGH CRITICAL METAPHOR ANALYSIS

ÖMER FARUK ZARARSIZ*

Sorumlu Yazar

Öz

Temelinde ikna amacı taşıyan ve iletişimde kullanılan temel unsurlardan bir tanesini metaforlar oluşturmaktadır. Taşımış olduğu özellikler açısından ele alındığında kapalı anlamlar sınıfında yer alan metaforlar, onu kullanan kişiler tarafından belirli kontekstler çerçevesinde kullanılarak anlamını kazanmaktadır. Bu kapsamda soyut olan kavramların hedef kişinin zihninde somutlaşarak amaçlanan anlamın güçlendirilmesi metafor kullanımının misyonları arasında yer edinmektedir. İletişim üzerine metaforları kapsayan çok sayıda çalışma yapılmış ve metaforlar çeşitli açılardan ele alınmıştır. Buna karşın Hacı Bektaş Veli'nin metafor kullanımına dair araştırmalar ise iletişim çalışmaları açısından sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı eserinde insanın varoluşunu anlamlandırmaya yönelik yapmış olduğu âbid, zahid, arif ve muhip sınıflandırmaları ve bu sınıflandırmalar kapsamındaki tariflerinde kullanmış olduğu metaforlar, eleştirel metafor analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan metaforlar önce ontolojik ve kavramsal olarak sınıflandırılmış ardından hangi anlamlara gelecek biçimde kullanıldıkları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde Hacı Bektaş Veli'nin ifade etmek istediği mesajın anlamını güçlendirmek ve insan zihninde daha etkili bir karşılığını oluşturmak amacıyla soyut olan kavram ve ifadeleri somutlaştırarak aktardığı belirlenmiştir. Bu anlamsal iletişim çabası içerisinde ontolojik ve kavramsal metaforları birlikte kullandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Makalat'ta yer alan metaforların bilinçli bir şekilde seçildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda insan yaratılışını tanımlayan teorilerden olan dört element teorisi kapsamında ateş, hava, su ve toprak gibi göndermeler içeren ontolojik metaforlardan da sıklıkla istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Hacı Bektaş Veli, Makalat, Söylem, Metafor, Eleştirel Metafor Analizi

Abstract

Metaphors constitute one of the basic elements used in communication, which essentially aims to persuade. When examined in terms of the characteristics they carry, metaphors fall within the realm of implicit meanings. Metaphors are used by individuals within specific contexts. In this context, the use of metaphors aims to concretize abstract concepts in the target person's mind, thereby strengthening their understanding. Numerous studies encompassing

Araştırma Makalesi / Künye: ZARARSIZ, Ömer Faruk. "İnsan Yaradılışı ve Metafor: Hacı Bektaş Veli'nin 'Makalat' Eserinin Eleştirel Metafor Analizi Yöntemiyle İncelenmesi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 141-158 <https://doi.org/10.60163/tkhebva.1397863>

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-mail: omer.zararsiz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0485-7576.

metaphors in communication have been conducted, addressing metaphors from various perspectives. However, research on the use of metaphors by Hacı Bektaş Velî has remained limited in the realm of communication studies. In this study, metaphors used by Hacı Bektaş Velî in his work 'Makalat,' specifically in his classifications of individuals as 'âbid' (worshipper), 'zahid' (ascetic), 'arif' (mystic), and 'muhip' (lover) concerning the understanding of human existence, are analyzed through the method of critical metaphor analysis. The metaphors used in the study are first classified ontologically and conceptually, and then their usage is evaluated in terms of the meanings they convey. The findings indicate that Hacı Bektaş Velî employed metaphors to concretize abstract concepts and expressions in order to strengthen the meaning of the message he intended to convey and create a more effective resonance in the human mind. In this semantic communication effort, it is observed that ontological and conceptual metaphors are used together. Moreover, it is evident that the metaphors in 'Makalat' were consciously selected. Additionally, within the framework of the four-element theory, which is among the theories defining human creation, metaphors involving references to elements such as fire, air, water, and earth are frequently employed.

Key Words: Communication, Hacı Bektaş Velî, Makalat, Discourse, Metaphor, Critical Metaphor Analysis

Giriş

İnsan başkalarıyla iletişim kurduğunda; mütekabiliyet ilkesi gereği iletişim kurulan kişinin kendisiyle etkileşim kurmasını bekler. Bu etkileşim de bir paylaşımı gerektirir. Dolayısıyla insanın kurmuş olduğu iletişim temelinde bir amaç taşır. Bu yaklaşım, tüm iletişimin kaçınılmaz olarak ikna edici bir yönünün olduğunun kabul edilebileceğini ima eder (Duffy ve Thorson, 2015; Dontcheva-Navratilova, 2020). Bununla birlikte, bir konuşmacının veya yazarın ikna edici niyetini tanımak, her zaman kolay olmayabilir, çünkü ikna, farklı durumsal ve kültürel bağlamlarda değişiklik gösteren bir dizi strateji ve görsel-işitsel ve dil araçları aracılığıyla açık veya örtük olarak iletilebilir.

İkna edici retorik üzerine yapılan çalışmalar, esasen Aristoteles tarafından MÖ dördüncü yüzyılda önerilen klasik retorik modelinde demirlenmiştir (Perloff, 2017, 27). Aristoteles tarafından geliştirilen model, konuşmacı, mesaj ve dinleyici olmak üzere 3 temelde şekillenmektedir. Klasik model olarak da kabul edilen söz konusu modele göre ikna etmenin unsurları, ethos; ikna edenin sesinin aracılık ettiği konuşmacının karakterinin güvenilirliği ve çekiciliği, pathos; izleyicinin duygularına, tutumlarına ve değerlerine olan duygusal çekiciliği ve logos; kanıtlara ve gerçek dünyaya referanslara dayalı olarak izleyicinin rasyonelliğine olan mantıksal çekiciliği ifade etmektedir (Virtanen ve Halmari, 2005, 5-6). Modern retorik ise Aristoteles'in klasik modelinin analitik potansiyelini sorgulamakta ve konuşmacı ile dinleyici arasındaki ilişkinin tek yönlü olduğunu bu nedenle de manipülatif olduğunu iddia etmektedir (Ede ve Lunsford, 1984; Hogan, 2012). Klasik modeli revize eden modern retorik yaklaşım, iknayı, izleyicinin belirleyici bir rol oynadığı diyalojik, dinamik ve yorumlayıcı bir süreç olarak kavrar ve ikna edici iletişime girerken, konuşmacı, birden fazla kitleye hitap etmek için çeşitli roller üstlenebilir (Dontcheva-Navratilova, 2020). Modern yaklaşım, iletişim kuran kişilerin anlaşılacak ve dinleyicilerin anlatılmak istenen mesaja göre düşüncelerini veya harekete geçmelerini sağlamak temelinde hareket edildiğini iddia etmektedir (Sperber, ve diğerleri, 2010).

Bütün bu bilgilerden hareketle çalışmada Alevilik-Bektaşilik'in düşünce öncülerinden olan Hacı Bektaş Velî'nin külliyyatında yer alan Makalât adlı eserinde Âdem olarak tanımlanan insanın yaratılışındaki dört nesne ile dört topluluğu tanımlarken kullanmış olduğu metaforlar eleştirel metafor analizi yöntemi ile analiz

edilmiştir. Çalışmada Hacı Bektaş Veli'nin kullanmış olduğu metaforlar ontolojik ve kavramsal metaforlar olarak sınıflandırılmış ardından hangi tür metaforu hangi doğrultuda kullandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece metaforların bağlamı, ifade ettiği anlam ve ulaşmak istediği amaç belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda insan iletişiminde önemli yer edinen metaforların dini kanaat önderleri tarafından da bilinçli bir şekilde kullanıldığı ve temelinde iknaya dayalı bir iletişim sürecinin işlediği görülmüştür.

1. Söylem, Metafor ve Dini Söylem

Söylem, insan deneyiminin organize bir biçimini temsil eden herhangi bir sözlü veya yazılı metni içerebilir. Söz konusu temsil edebiyat, ticaret, siyaset ve din gibi birçok deneyim alanı içinde farklı bağlamlarda ve farklı olayların temsil edilmesi ve yorumlanması süreçleriyle inşa edilir. Fairclough (1995; 1992) herhangi bir metin parçasının (yazılı veya sözlü), söylemsel uygulama örneği ve sosyal uygulama örneği içeriyorsa, bir söylem örneği olarak kabul edilebileceğini ifade eder.

Gündelik yaşamın her alanında yer edinen söylem üzerine yapılan çalışmalar ana akım ve eleştirel söylem olarak iki ana grupta ele alınmakta ve bu yönde analiz edilmektedir. Söylem analizi yöntemleri üst başlığı altında konumlanan eleştirel söylem analizi yöntemi analitik bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Buna göre “söylem, dilbilgisi, konuşma analizi, söylem pragmatikliği, retorik, üslup bilimi, anlatı analizi, argümantasyon analizi, çok modlu söylem analizi ve sosyal göstergebilim, sosyo-dilbilim ve etnografya gibi söylem çalışmalarının tüm alanlarında bulunabilecek eleştirel bir bakış açısını” (van Dijk, 2015, 467) temsil etmektedir. Bu kapsamda eleştirel söylem, güç ilişkilerinin söyleme dayalı olduğunu, sosyal sorunları ele aldığını, toplumu ve kültürü oluşturan şeyin eleştirel söylem olduğunu, tarihsel arka planının olduğunu, metin ile toplum arasındaki bağlantıyı kurduğunu, yorumlayıcı ve açıklayıcı olduğunu ve toplumsal bir eylem biçimi olduğunu iddia etmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997). Dolayısıyla eleştirel söylem analizi, söylemdeki gizili mesajı açığa çıkarmaya çalışması ve bunun yanı sıra sosyal ilişkilere dair olan farkındalığın artırılmasına çabalaması açısından da işlevseldir. Bu kapsamdan ele alındığında eleştirel söylem dini söylem gibi doktrinel argümanları ve buna bağlı olarak inanç üzerine kurulu olan metinlerdeki gizili ifadelerde de işlevsel olmaktadır (Pennycook, 2001).

Bilgi aktarımı ve iknanın temel amaçlar arasında yer aldığı iletişim kapsamında ikna edici söz söyleme sanatı olarak da tanımlanan retorik unsurlar sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kapsamda tarihte ilk defa Platon (1999) tarafından kullanılan retorik kelimesi, mevcut bulunan imkânlar ile muhatabı inandırma (Aristoteles, 2013), muhatap alınan kitlelerin veya tekil olarak bireylerin ifade edilen düşüncelere katılmalarını sağlama (Perelman ve Olbrechts-Tyteca, 1988), sanatsal bir ikna yöntemi (Herrick, 2005) olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla klasik anlamdaki retorik günümüzde ikna süreci olarak tanımlanmakta ve başlıklardan, argümanlardan, sözcük seçimlerinden, retorik figürlerden ve metaforlardan oluşmaktadır (James ve Pfau, 2002).

Metaforlar onu kullanan birey tarafından bilinçli bir şekilde seçilerek kullanılmaktadır. Kapalı anlamlar sınıfında yer alan metaforlar “ipucu veren fosiller gibidir” (Draaisma, 2018, 21) benzetmesine muhatap kalmakta dolayısıyla da arkeolojisinin yapılarak art alanında yatan etmenlerin ve üstü örtülerek gizlenmiş olan anlamlarının açığa çıkarılabilmesi gerekmektedir (Forceville, 1996). Bu kapsamda metaforların üretilmesi ve yorumlanma sürecinde içinde bulunulan durumla birlikte

kişisel deneyimlerin de etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda metafor kullanımında içinde bulunulan duruma göre metaforun taşıdığı ve yorumlandığı anlamın da değişmesi nedeniyle sabit yapı yerine dinamik ve öznel gerçekliğin de etkili olduğu bakış açısını kabul etmek gerekmektedir (Dale ve Lyddon, 2000). Dolayısıyla insanların metafor seçimlerinde kişisel görüş ve tecrübelerine dayalı; ideoloji, kültür, siyaset, tarih ve sosyal olayların oluşturmuş olduğu değişken arka planın da etkisi bulunmaktadır.

Bu yönüyle değerlendirildiğine kültür metafor kullanımında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürün toplumdaki değişkenlik göstermesinden dolayı bir kültürde kullanılan metaforun o kültür için anlamlı olduğu dolayısıyla da metaforların evrensel anlam taşıma ihtimalinin düşük olduğu vurgulanmaktadır (Lakoff ve Johnsen, 2003). Benzer görüşler Quinn (1991) ve Martin (2000) tarafından da savunulmakta ve metaforların anlamlarının kültürlerin değerleri, öncelikleri ve morallerine göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla yapılan konuşmalarda ve yazılı metinlerde seçilen sözcükler belirli bir kültürel birikim neticesinde olmakta ve söz konusu birikimin de etkisiyle aynı zamanda ideolojik yansımayı da göstermektedir (Bialostok, 2008, 111).

Dini söylem de temelinden ele alındığında ikna üzerine kurulu olmasının yanı sıra kabuller ve kanaatler tarafından araçsallaşmaktadır. Buna göre dini söylemin kendi içinde yaratmış olduğu mantıki dayanaklar çerçevesinde hareket edildiğinde söz konusu kabul ve kanaatlere muhatabı ikna etmek ve söz konusu dayanakları muhafaza etmek dini söylemin önemli özelliklerindedir (Cebeci, 2004).

Neyin “dini” söylem olarak algılandığı ve neyin “dini olmayan” veya “seküler” olarak algılandığı konusunda net bir ayırım önermek zor olabilir. En genel anlamıyla, din bilginleri tarafından kullanıldığı şekliyle “dini söylem”, dindarlar tarafından dini inançları ve dini deneyimleri hakkında konuşurken tipik olarak kullanılan yazılı ve sözlü söylemi ifade eder (Harrison, 2007, 127). Dini söylemin kullanım amaçları Blinky ve Hick (1962) tarafından 7 farklı şekilde kategorize edilmiştir. Bu çeşitlendirmeye göre; ampirik kullanım Hristiyanlıkta (Hz.) İsa'nın doğumu veya çarmıha gerilmesi gibi önemli olayların olgusal ve tarihsel olarak sunulmasını kapsamaktadır. İkinci olarak özellikle İbrahimî dinlerdeki Tanrı iyidir ve her şeye kadirdir fikri temelindeki totolojik kullanımdır. Üçüncü olarak dinî söylemler duygusaldır. Duygular aracılığıyla his ve saygı uyandırılmaya çalışılır. Dördüncü olarak özellikle dini ritüelleri de kapsamı açısından törensel bir üsluba sahiptir. Beşinci olarak, din dili, belirli davranış türlerini ilan etmede yönlendirici bir işlev sağlayabilir, başka bir deyişle “kuralcı bir kullanıma” sahip olabilir. Bu nedenle, din dili, bir yanda aynı dini topluluğun üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkileri, diğer yanda da inananlar ve onların Tanrı(ları) ile arasındaki ilişkileri yönetmeyi amaçlayan geniş bir talimat ve yasalar bütünüdür. Altıncı olarak dini söylem özellikle açıklanması veya anlamlandırılması görece zor olan konuları aydınlatmak veya somutlaştırmak için mitsel bir kullanıma sahiptir. Son olarak dini söylem zaman zaman zıtlıkları da barındıran paradoksal bir kullanıma sahiptir.

Hitap edilen kitleleri ikna etmenin amaçlar arasında yer aldığı dinî söylemde de Antik Yunan'dan günümüze metaforlar önemli işlev üstlenmektedir. Bu kapsamda metafor genellikle bir sözcüğe kendine özgü anlamının dışında başka bir anlam atfedilmesini ifade etmektedir (Aristoteles, 2004; Soskice, 1985, 15). “Bu da, (1) cinsin anlamının türe verilmesi, (2) türün anlamının cinse verilmesi yahut (3) bir türün anlamının bir başka türe verilmesiyle yahut da son olarak (4) bir orantıya göre olur” (Aristoteles, 2004, 60). Buna göre metafor kullanımı aralarında anlam, tür ve

yapı yönünden ilişki bulunmasına bağlı olmaksızın çok sayıda kavramın yan yana getirilmesi yoluyla bir konu hakkında insan zihninde çerçeveler oluşturulması yöntemi olarak Meyer (2009, 81) tarafından tanımlanmaktadır. Metaforlar özellikle soyut olan kavramların somut kavramlar aracılığıyla kavramsallaştırılarak insanların zihinsel dünyalarında hedeflenen düşüncelerin sürekliliğini sağlamaya yönelik ve temelinde ikna etme hedefiyle konuşmalarda ve metinlerde kullanılmaktadır (Charteris-Black, 2005; Black, 1955). Dolayısıyla metaforlar hitap edilen kitleye yeni bakış açıları da kazandırarak onları iknaya yönelik olarak kullanılan ifadelerdir (Charteris-Black, 2004, 7). Metaforların bilişsel düzeyi etkileyerek hedeflenen düzeyde iknanın gerçekleşmesini sağladığı görüşü ilk olarak Richards (1936) tarafından dile getirilmiş; Grady (1999) ve Lakoff'un (1993) da belirttiği gibi kişisel deneyimler ile ilişkilendirilerek hedefine ulaştığı öne sürülmüştür. Bununla birlikte metaforlar üzerine ilk dönem yapılan çalışmalarda metaforlar edebî metinlerde sanatsal bir ifade biçimi olarak değerlendirilse de (Ricoeur, 2007) özellikle Lakoff ve Johnson'un (2003, 3) çalışmalarında insan yaşamında sıklıkla yer edindiği, edebî metinlerle sınırlı olmaksızın ve dolayısıyla sanatsal bir ifade biçimi olmaktan öteye geçerek insan belleğinde kavramsallaştırma rolü edindiği öne sürülmüştür.

Bu bağlamda metaforlar dini metinler için bilinmeyen bilene göre kavramsallaştırması açısından uygundur. Çünkü çok az sayıda insan ilahi bir varlık hakkında doğrudan kişisel bilgilere sahiptir ve az sayıda kişisel bilgiye sahip olunan bir ilahi varlığın alabileceği olası biçimleri keşfetmek, tahayyül etmek ve somutlaştırmak için metaforlar doğal bir araç konumunu almaktadır (Charteris-Black, 2004, 173). Mesela Teresa of Avila "Way of Perfection"da ibadet/dua etmeyi akan nehirlere, arıların kovanlara dönüşünü ve denizde yolculuğa benzetmektedir (Soskice, 1985, 96). Söz konusu metinde soyut bir karşılığı bulunan ibadet/dua etmenin insan zihninde daha anlamlı bir karşılık bulabilmesi için dünyadan yani insanın rahat bir şekilde tecrübe edeceği veya somut olarak kavramsallaştırabileceği bir şekilde açıklanmaktadır. Benzer şekilde İslâm dininde söylemde baskın olarak gayb yani bilinmeyene atıf sıklıkla yer almaktadır. Özellikle İslâm inancında gaybın yalnız Allah tarafından bilinebileceği ayetler¹ ile sabitlenmiştir. Ancak gaybın geçtiği ayetler incelendiğinde insan zihninin soyut olanı kavrayabilmesi için somut örneklerin verildiği görülmektedir.

Dinin ele aldığı konular - yaşamın kökenleri, ıstırap, iyi ile kötü arasındaki mücadele, yaşam ve ölüm vb. - aynı zamanda yargı ve değerlendirmenin sıklıkla gerekli olduğu konulardır. Bu dünyanın ötesindeki yüce ve soyut olanın olanaklarının dikkate alındığı dinî söylemde metaforlar bilinçaltı deneyime erişerek anlam yaratma rolünü üstlenmektedir (Charteris-Black, 2004, 174). Dolayısıyla bilinmeyen insan zihninde somutlaşabilmesi için de metaforların soyut olanı somutlaştırma rolü devreye girmektedir. Bu kapsamda metaforlar dinî söyleme sahip içeriklerde iknanın bir parçası olarak yer almaktadır. Dinî söylem kapsamında sıklıkla telaffuz edilen bilinmeyene atıfların ve soyut göndermelerin insan zihninde somut bir biçimde canlanabilmesinin yolu metaforlardan geçmektedir (Cebeci, 2004). Kelimelerin gücüne bağlı özel bir anlamı olmayan çok az din vardır. Dilin ruhsal alanı etkileme gücü duada, ilahilerde, şarkılarda vb. kendini gösterir. Burada dilin estetik nitelikleri,

1 Neml Süresi 27/65: "De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ne zaman dıriltileceklerini de bilmezler."

En'am Süresi 6/59: "Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Düşen hiçbir yaprak ve yerin karanlıklarında hiçbir dane yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yaş ve kuru ne varsa hepsi Kitab-ı Mübin'dedir."

Cin Süresi 72/26-27: "Gaybı bilen O'dur. Gaybını, razı olduğu rasulden başkasına bildirmez."

yüksek bir ruhsal durumu uyarmak için duygusal boyutla birleşir. Dilin duygusal gücü dinin merkezindedir ve metaforlar duyguları uyandırmanın bir aracı olduğundan dolayı din dilinin yoğun bir şekilde metafor ve sözlü sembolizm ile karakterize edilmesi şaşırtıcı değildir (Charteris-Black, 2004, 176). Dinî söylemde metaforların kullanımında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ona maruz kalanların aktif rolüdür. Çünkü din inanç üzerine kuruludur. Bu bağlamda inanmayan bir kişi için ilgili söylem ve dolayısıyla metafor önemli bir anlam içermeyebilir (Soskice, 1985).

Dini metinlerde metafor kullanımı ele alındığında kavramsal metaforlar öne çıkmaktadır. Buna göre metaforlar zihnin kavramsal düzleminde kurulan bağ aracılığıyla işlev kazanmaktadır. Söz konusu kavramlar ise insanın gündelik yaşamındaki tecrübeleri ve bu tecrübelerin dış dünyaya dair tahayyülüyle ilişkilidir. Bu kapsamda soyut olan bir kavram ile somut tecrübe arasında bir ilişki kurulur ve bu ilişki duyu organlarımız ve tecrübelerimizle ilişkilendirilerek zihinde kavramsallaştırılır (Lakoff ve Johnson, 2003). Örneğin insan zihninde DÜŞÜNCE soyut kavramı ve IŞIK somut kavramı arasında bir ilişki bulunduğu bilinmektedir. Buna göre Lakoff ve Johnson (2003, 48) DÜŞÜNCELER IŞIK KAYNAĞIDIR ifadesiyle söz konusu soyut ve somut kavramlar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadırlar. DÜŞÜNCELER IŞIK KAYNAĞIDIR örneği aynı zamanda kavramsal metaforlar kavramında insanın kendisi dışındaki nesnel varlıkları algılamasının ancak algıya dayalı bir benzerlikle mümkün olabileceğini de örneklemiştir (Kövecses, 2010, 81-82). Dolayısıyla insanın fiziksel olarak içinde yaşamış olduğu dünyadan ve çevresinden elde etmiş olduğu tecrübelerin dış dünyayı algılama ve anlamlandırmasında en önemli parametre olduğu ve bu sayede kavramsal metaforlar kuramının ifade ettiği üzere soyut ile somut arasındaki benzerlikleri kurabildiği öne sürülmektedir (Lakoff ve Johnson, 1999).

Diğer taraftan kavramsal metaforlar, metaforun canlanmış olduğu zihinde organize edilerek yapısal, konumsal ve ontolojik olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre yapısal metaforlar, ANLAMAK GÖRMEKTİR veya YAŞAM BİR YOLCULUKTUR örneklerindeki gibi kaynak ifade olan ana ifadeyi hedeflenen alanda somutlaştırarak bir başka ana ifadeyle yapılandırmaktadır. Konumsal metaforlar ise konum ve yön belirten, TIRMANMAK-DÜŞMEK, İÇERİ-DIŞARI, ÖN-ARKA, DERİN-SİĞ veya SAĞ-SOL gibi belirli bir yöne veya konuma atıf yapmaktadır. Bu kapsamda örneğin KÜÇÜK DÜŞMEK şeklinde konumsal metaforlar mekân ve kavram ikilisinden faydalanarak ilgili kavramları anlam dünyamıza tarif etmektedir (Lakoff ve Johnson, 1980; Kövecses, 2010, 38-40). Diğer taraftan ontolojik metaforlar elle tutulur somut bir yapıya veya maddeye sahip olmayan soyut şeylere ontoloji özelliği sağlamaktadır. ENFLASYON VARLIKTIR örneğinde olduğu gibi söz konusu metaforlar kavramları daha iyi anlamamızı sağlamakta ve metaforlar kullanılarak çeşitli soyut kavramların, hislerin ve deneyimlerin insan zihninde ontolojik karşılığı oluşturularak kullanılmaktadır (Lakoff ve Johnson, 2003).

3. Yöntem

Çalışma epistemolojik olarak hermenötik disiplini temel almaktadır. Bu yönüyle çalışmada nitel yorumlamacı yöntemlerden olan söylem analizi ve söylem analizi altında temellenen eleştirel söylem analizinde örtük anlamlar sınıfında yer edinen ve bu anlamları açığa çıkarmak için kullanılan metaforların yorumlanması için eleştirel metafor analizi yöntemi kullanılmıştır. Eleştirel metafor analizinin metafor tanımlama, metafor yorumlama ve metafor açıklama olmak üzere üç aşamadan oluştuğu ifade edilebilir. Bu kapsamda metafor olarak zihinlerde kabul

görmeyen bir kalıbın kullanıldığı durum ve ana göre metafor rolü üstlenme durumu oluşabilmesinden dolayı bir ifadenin metafor olup olmadığının belirlenmesi birinci aşamayı oluşturmaktadır. İkinci basamağı oluşturan metafor yorumlama ise metafor olarak belirlenen ve kullanılan bir ifadenin toplumsal olarak karşılık bulabilmesi için muhatap alınan toplumun arka planıyla uyumlu bir şekilde karşılığının bulunması gerekliliğinden hareketle metafor olarak belirlenen ifadenin kullanıldığı bağlamların yorumlanmasını içermektedir. Üçüncü basamak olan metafor açıklamada ise metaforların kullanımında yer edinen sosyal etmenlerle bu etmenlerin ikna etmedeki kullanım rollerinin açıklanması yer almaktadır (Charteris-Black, 2004, 34-43).

Eleştirel metafor analizi dilbilim açısından metaforların kullanımı ve ilgili metaforların kullanılmasının sanatsal bir ifadeden öteye geçerek altında ikna amacı veya gizli başka anlamlar taşıdığı iddiasından dolayı metaforların yorumlanması ve analizi için kullanılan eleştirel söylem analizi metodunun birbiriyle uyumlu şekilde entegre edilmesinden oluşmaktadır (Charteris-Black, 2004). Diğer taraftan eleştirel metafor analizine tabi tutulan metaforlar Lakoff ve Johnson (2003) tarafından kullanıldığı şekliyle büyük harflerle yazılmakta ancak yazı tipi ve yazı tipi boyutu ilgili metindeki yazı tipi ve yazı tipi boyutuna göre küçültülerek yazılmaktadır.

4. Makalat

İnsan dünyada yer alan canlılar içerisinde varoluşuna dair anlam arayan tek canlıdır. Bunun yanı sıra semavi dinler özelinde ele alındığında insan, cennet ve cehennem gibi ölüm sonrası hayata dair kazanım veya kaybedişlerin bulunduğu inanışa da sahiptir. Dolayısıyla inananlar için bu dünyada nasıl yaşamaları gerektiğine dair yol gösterici konumundaki dinî metinler ve sözler değerlendirildiğinde soyut olan kavramların somut karşılıkları ile insan zihninde kavramsallaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda kendisine yer edinen ve kâmil insan anlamına gelen “Bektâşilik dış (zâhir) yüzünden halka ve iç (bâtın) yüzünden Hak’ka bakan iki yönlü büyük bir kavşak (berzah) noktasıdır” (Sunar, 1975, 20). Bektâşiliğin kurucusu Hacı Bektaş Veli’nin temel amacı “dünya zevk ve nimetlerini terk eden, şeytani sıfatlardan arınan” (Yücel Çetin, 2008, 45) insana ulaşmaktır. Bu yönüyle insanla dünya arasında ve dahası daha geniş anlamda kâinat arasında çeşitli bağlantılar kurmuş ve insan ile evreni karşılaştırmıştır. Kuran-ı Kerim’i temel referans noktası olarak alan Hacı Bektaş Veli, kutsal kitapta geçen ve insan yaratılışına dair yer alan ayetleri yorumlayarak insan yaratılışı ile dünya arasındaki bağı oturtmaya çalışmıştır (Duran, 1995, 20-21).

Bütün bunların yanı sıra Hacı Bektaş Veli’ye ait olduğu tespit edilen eserleri; Şahiyye, Hurdenâme, Üss-ül Hakîka, Bir Bilinmez Eser, Şîri, Hazret-i Pîr Hacı Bektâş’tan Özdeyişler, Besmele Şerhi, Fatıha Süresi Tefsiri, Makalat, Kitâbülfevâ’id, Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye (Noyan, 1998, 87-98) şeklinde sıralamak mümkündür. Söz konusu eserler bir bütün halinde değerlendirildiğine Hacı Bektaş Veli’nin temel amacının insan-ı kâmil’e erişmek olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda çalışmada incelenecek olan Makalat Hacı Bektaş Veli’nin dünyayı anlamlandırma arayışına yönelik tasvirlerinin ve açıklayıcı metinlerinin bulunduğu eser olmasından dolayı önemlidir. Hacı Bektaş Veli’nin bilinen en ünlü yapıtı olan Makalat, insanın iç varlığının temizlenmesini savunmakta ve insanı iyi yola iletmeye çabası olarak nitelendirilmektedir (Noyan, 1998, 87). Dolayısıyla Makalat aynı zamanda bir yol haritası niteliği de taşımaktadır.

Diğer taraftan Makalat konusunda yapılan çalışmalar onun Hacı Bektaş Veli’nin eseri olup olmadığı veya yazılı olarak bizzat Hacı Bektaş Veli’nin kendisi tarafından

kaleme alınıp alınmadığı yönünde tartışmaları da içermektedir (Ocak, 1996, 457). Buna karşın Coşan (2021, 9; 12), Noyan (1998, 178-179) ve Soyoyer (1996, 111) tarafından da ifade edildiği üzere Makalat, Hacı Bektaş Veli'nin eseri kabul edilmektedir.

Makalat ele alındığında Hacı Bektaş Veli'nin insanın dört türlü nesneden yaratıldığını, dolayısıyla insanı dört topluluk kapsamında sınıflandırdığı görülmektedir.

“Hakk Teâlâ Hazretleri, Âdem'i dört türlü nesneden yarattı ve dört topluluk kıldı.”

“Bu dört topluluğun dört türlü ibadetleri ve dört türlü arzuları ve dört çeşit hâlleri vardır.”

“Şimdi bu Âdemi yarattığı dört türlü nesne şunlardır: Toprak, su, ateş ve hava”

Hacı Bektaş Veli'nin bu sınıflandırmayı yaparken de metafor özelliği taşıyan ifadelerden faydalandığı, soyut olan kavramları somutlaştırarak insan zihninde kavramsallaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Yarattığı dört topluluğa gelince:

4.1. Âbidler

Hacı Bektaş-ı Veli insanları gruplandırırken birinci topluluk olarak âbidleri saymaktadır. Makalat'ta âbidler olarak tarif edilen grup kelime anlamı olarak hizmet eden/itaat eden anlamını taşımaktadır. Âbid, Kur'an-ı Kerim incelendiğinde bir defa tekil (âbid), on bir defa da çoğul (âbidûn, âbidîn, âbidât) olarak geçmesine rağmen sadece “ibadet eden, tapınan” anlamını ifade etmektedir (Uludağ, 1988, 307). Makalat'ta âbidler tanımlanırken şeriat (İslâm şeriatı) topluluğu olarak kavramsallaştırılmakta ve ontolojik metafor olarak HAVA kullanılmaktadır. HAVA ontolojik metaforu bu bağlamda ŞİFA ve KUVVET kavramsal metaforu ile desteklenmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin âbidleri tanımlarken kullandığı HAVA ontolojik metaforunu rüzgâr ile özdeşleştirdiği görülmektedir. Âbidler HAVA ontolojik metaforuyla açıklanırken buğday tanelerinin samandan ayrılmasına katkı sunan RÜZGÂR ontolojik metaforuyla özdeşleştirilmektedir. Böylece canlılar için hayati öneme sahip olan ve bereketin de sembolü olan buğdayların çoğalmasında açıklanmaktadır. Diğer taraftan HAVA ontolojik metaforu aracılığıyla oluşan RÜZGÂR aynı zamanda dünyanın temizliği için de önemli bir araç olarak görülmektedir. Rüzgârın esme gücü ile dünyanın kötü kokulardan arınacağı ve böylece yok olmaktan kurtulacağı ifade edilmektedir. Âbidlerin HAVA ontolojik metaforuyla açıklanmasının altında yatan temel etmen İslâm şeriatıdır. Buna göre İslâm şeriatının kurallarına uyulduğunda temiz kirliden arınır ve ÂLEM kavramsal metaforuyla tasvir edilen dünya ve insanlar kötü kokular olarak tasvir edilen günahlardan arınarak yok olmaktan (helâk olmaktan) kurtulur. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli insanları İslâm şeriatına uymaya davet ederken HAVA ontolojik metaforunu kullanmakta ve bu bağlamda âbidler insan-ı kâmil hedefinin birinci basamağını temsil eden İslâm şeriatı kapısıyla özdeşleştirilmektedir (Korkmaz, 2016, 18).

“Birinci topluluk âbidlerdir: Bunlar şeriat topluluğudur. Asılları havadır. Hava ise hem şifalıdır hem de kuvvetlidir. Bunlar asla Hakk'a ibadetten ayrılmazlar. Rüzgâr esmeseydi taneler samandan ayrılmazdı ve yine rüzgâr esmeseydi bütün âlem kokudan helâk olurdu. Dünyada haram, helal, temiz ve pis her ne varsa ancak şeriatla bilinir. Zira, şeriat kapısı ulu kapıdır. Nitekim Çalap (Tanrı) Hazretleri bütün nesnelere varlığından Kur'an'da söz etmiştir.”

“Yaş ve kuru ne varsa hepsi ancak bu apaçık kitaptadır.” (En'am/59)

“Sakının dediğinden de sakınmak gerek. İnsan olanlar da kendilerini ulu bileler

ve Hakk Teâlâ Hazretlerinin yasakladıklarından sakınalar. Böyle kişileri, amellerinin ve hâllerinin ortaya konulacağı ve canların yeniden diri kılınacağı yerde hatırlatırız inşallahu Teâlâ.”

“Abidlerin ibadeti; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, seferberlik olduğunda gazaya çıkmak, cünüplükten gusl ederek arınmak, nefis arzularına uymamak, dünyayı terk edip ahireti sevmektir.”

“Bunlar avam topluluğudur, bunların hâlleri birbirlerini incitmektir. Kibir, haset, kin, cimrilik ve düşmanlık bunların daima yaptığı işler. Bu topluluk böyle tanınır.”

Hacı Bektaş Veli âbidleri tanımlarken onları avam topluluğu olarak tanımlamaktadır. Avam havasın zıttı yani sıradan insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda HAVA ontolojik metaforuyla tasvir edilen âbidlerin anlam olarak bir toplumun sıradan insanlarını karşıladığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla HAVA ontolojik metaforunun karşılığı olarak sıradan insanların tasvir edildiği ifade edilebilir.

4.2. Zahidler

Hacı Bektaş Veli insanları gruplandırırken ikinci topluluk olarak zâhidleri saymaktadır. Zâhid terimi “kulun Hakk’ın dışındaki her şeyi terk etmesi” anlamına gelmekte ve zühd kökeninden türemektedir. Zühd ise benzer şekilde “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” (Ceyhan, 2012, 530) anlamına gelmektedir. Zühd kavramı incelendiğinde Kur’ân-ı Kerîm’de geçmediği görülmektedir. Kavram temelinde dünyaya karşı olumsuz tavırların bütününe ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemesine rağmen Hz. Yûsuf’u atıldığı kuyudan çıkarılanların kendisine fazla değer vermemesinden dolayı değer vermeyenlere karşı zâhid kelimesinin çoğulu olan “zâhidîn” kelimesi kullanılmıştır (Yûsuf, 12/20). Bu yönüyle ele alındığında zâhid kelimesinin anlamı oturmaktadır.

Hacı Bektaş Veli ise makalatta ikinci topluluk olarak zâhidleri sayarken ATEŞ ontolojik metaforunu kullanmaktadır. ATEŞ ontolojik metaforu Hacı Bektaş Veli tarafından ATEŞ GİBİ DAİMA GECE GÜNDÜZ YANARLAR YAKILIRLAR kavramsal metaforuyla açıklanmakta ve tarikat kapısıyla özdeşleştirilmektedir. Bu yönüyle terimin anlamıyla uyumlu bir biçimde dünyadan elini eteğini çekmiş ve kendisini Hakk’a ibadete adanmış kişileri tarif etmektedir. Benzer şekilde “insanları ve taşları yakıcı kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının” (Bakara/24) ayeti temel alınarak KENDİSİNİ BU DÜNYADA YAKMAK kavramsal metaforuyla dünyevi zevklerden arınarak diğer semavi dinlerdeki gibi İslâm inancında da yer alan cehennem tasvirlerinden olan ATEŞ ile cezalandırılmamak için bu dünyayı gözden çıkartmak olarak açıklanmaktadır. Devamında ise BİR KEZ YANAN BİR DAHA YANMAZ kavramsal metaforuyla dünyada dünyevi zevklerden arınan kişilerin bu dünyayı gözden çıkartarak kendilerini yaktığı ve dolayısıyla cehennemde tekrar azap görmeyeceği ATEŞ ontolojik metaforu bağlamında tasvir edilmektedir.

“İkinci topluluk zahidlerdir. Bunların ash ateşendir. Bunlar tarikat ehlidir. Ateş gibi daima gece gündüz yanarlar yakılırlar.”

“Kim ki kendisini bu dünyada yakarsa ahirette de türlü azaplardan kurtulacaktır. Şunu iyi bilin ki bir kez yanan bir daha yanmaz”:

“İnsanları ve taşları yakıcı kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının” (Bakara/24)

4.3. Arifler

Hacı Bektaş Veli insanları gruplandırırken üçüncü topluluk olarak arifleri saymaktadır. Arif terimi “taniyan, bilen, vâkıf ve âşına olan, halden anlayan” (Uludağ, 1991, 361) gibi anlamlara gelmekte ve arifin bilgisine mârifet denmektedir. Arif terimi her ne kadar âlim terimi ile benzer anlama geliyor gibi görünse de aralarında fark bulunmaktadır. Buna göre arif olan Allah’ın “gönül bilgisi, duyarlılık ve derinliği yoluyla kendisiyle bütünleşmesine izin verdiği ve bu yolla, kendi yüce varlığını görebilmesi lütfunu sağladığı, kendi özünü tatmanın zevkini verdiği, yüksek olgunluk aşamasına ulaşmış kişi” (Korkmaz, 2016, 98) iken âlim ise bir ilmî bilgiyi çalışma sonucu elde eden ancak ilim ve irfana hal ile ulaşmayan kişidir (Cebecioğlu, 2004, 23). Makalat’ta arifler SU ontolojik metaforu ile açıklanmaktadır. SU ontolojik metaforunun kullanılmasında onun temizliğin sembolü olması öne çıkmakta ve bu bağlamda ariflerin hem kendilerinin temiz olması hem de diğer insanlara karşı da temizleyici rollerinin bulunması etkin olmaktadır.

Ariflerin temiz ve temizleyicilik rolleri tanımlanırken ontolojik metaforlara başvurulduğu görülmektedir. Buna göre arifler katında HER SÖZÜN ÜÇ YÜZ YÜZÜ ve BİR ARKASI vardır ve MANA EHLİ KATINDA YETMİŞ İKİ YÜZÜ ve BİR ARKASI vardır şeklinde ontolojik temelli açıklama bulunmaktadır. Bu kapsamda SÖZ ontolojik metaforu ile “gönül bilgisi” ifade edilmektedir. SÖZ ontolojik metaforu açıklanırken CAHİL KİMSELER, CAHİLLİKLERİNDEN DOLAYI KELİMENİN ARKASINI ANLARLAR VE BÖYLELİKLE KENDİLERİNİ ATEŞE ATARLAR. ANCAK ARİFLER KELİMENİN HEM GERÇEK YÜZÜNÜ HEM DE ARKASINI BİLİRLER VE KENDİLERİNİ ATEŞE ATMAZLAR şeklinde cahillik ve ariflik arasında zıtlık bağlantısı kurulmaktadır. Buna göre CAHİL kavramsal metaforu ile tarif edilen topluluğun kelimelerin gerçek anlamları dışında kalan batıl anlamlarını anladıkları ve bunun sonucu olarak KENDİLERİNİ ATEŞE ATARLAR kavramsal metaforuna başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda İslâm inancında bulunan cehennem azabına gönderme yapılmaktadır. Buna karşın ARİF kavramsal metaforu ile tarif edilen topluluk ise kelimelerin hem gerçek anlamlarını hem de batıl anlamlarını bildikleri, dolayısıyla hak ile batılı ayırt edebildikleri ifade edilmektedir. Bu bağlamda hak ile batılı ayırt edebilen ARİFLERİN İslâm inancındaki ahiret yaşantısında cehennemden korunacaklarına gönderme yapılmaktadır.

Ariflerin SU ontolojik metaforu kapsamında temiz ve temizleyicilik özellikleri açıklanırken Hacı Bektaş Veli’nin KAP ontolojik metaforuna başvurduğu görülmektedir. KAP ontolojik metaforunun karşılığı ise “yol erinin bilgi dağarcığı” (Korkmaz, 2016, 387) olarak verilmektedir. Buna göre HANGİ KABA GİRSE O KAP SUYA DÖNER kavramsal metaforu içinde KAP ontolojik metaforunun ariflerin buldukları ortamlara veya temas ettikleri kişilere olan olumlu etkisine gönderme içermektedir. Bunun yanı sıra benzer şekilde RENGİ DE BELLİ OLUR VE PİSLİĞİ DIŞARIDA BIRAKIR kavramsal metaforuyla SU ontolojik metaforu ışığında ariflerin KAP ontolojik metaforuyla birlikte ele alındığında arif olmanın anlamlarıyla uyumlu biçimde mârifet sahibi rolünün açıklanmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

“Üçüncü topluluk, ariflerdir. Bunların aslı sudandır ve bunlar marifet kavimleridir. Bilindiği gibi su temizdir ve temizleyicidir. Öyleyse, ariflerin de temiz ve temizleyici olması gerekir.

Temiz ve temizleyici nedir? Diye soracak olsalar;”

“Arifler katında her sözün üç yüz yüzü ve bir arkası vardır ve mana ehli katında yetmiş iki yüzü ve bir arkası vardır. Cahil kimseler, cahilliklerinden dolayı kelimenin

arkasını anlarlar ve böylelikle kendilerini ateşe atarlar. Ancak arifler kelimesinin hem gerçek yüzünü hem de arkasını bilirler ve kendilerini ateşe atmazlar.”

“*Şimdi bu arılık, temizliktir. Hangi kaba girse o kap suya döner. Yani kendinden başka bir şey kalmaz. Rengi de belli olur ve pisliği dışarıda bırakır.*”

Hacı Bektaş Veli'nin ariflerin ARILIĞI ZAHİRDİR kavramsal metaforuna başvurduğu ve bu kavramsal metafor ile ariflerin temizliğinin görünür olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla arif olmayan diğer toplulukların da arifleri ayırt edebilecekleri vurgulanmaktadır. Bu vurgu yapılırken ariflerin önce kendilerini temizlemeleri gerektiği belirtilmektedir. Buna göre ariflerin ancak kendilerini temizledikten sonra başkalarına faydaları dokunacağı ifade edilebilir. Hacı Bektaş Veli'nin SU ontolojik metaforu ile temizlik arasında kurduğu ilişkiyi arif olan ve olmayan topluluklar için ayrı ayrı kavramsallaştırdığı görülmektedir. Söz konusu kavramsallaştırmada şeriat, SU ontolojik metaforu ve normal topluluk arasında temizliğe dair bağ bulunmaktadır. Buna karşın ariflere yüklenen misyon gereği normal insanlarda temizliği sağlayan suyun arifleri temizleyebilmesi için ariflerin kendilerinin de temiz olmaları gerekliliği belirlemektedir. Hacı Bektaş Veli'nin temizlik ve SU arasında kurmuş olduğu bağı açıklarken Allah'ın “sıradan gönül beni anlamaya, sıradan ten bana ibadet etmeye, sıradan ibadet kılan benim marifetime ulaşmaya muktedir değildir” sözüne atıf yapmasına rağmen söz konusu ifade ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir ayete denk gelinmemiştir.

“*Şimdi ariflerin arılığı zahirdir. Tekrar aslına döner, birikir.*”

“Arifler katında şirk pistir, bu yüzden onu içlerinde komazlar, dışarı çıkarırlar. Böylelikle kendilerini temizlerler ve başlarını da arıtmış olurlar.”

“*Şunu iyi bilmek gerekir ki kendisini arıtamayan başkasını asla arıtamaz.*”

“Ama şeriata göre, elbiseye ve bedene pislik değse su ile yıkanınca elbise de beden de temiz olur. Su, cenabeti dahi giderir, sonra abdest alınır. Fakat arifler katında su ile ne elbise ne de ten. Ne cenabet giderilir ne de abdest alınır. Çünkü yuyucusu (yıkayıcı) arınmayınca, yıkama ile yıkanan şey arınıp temizlenmez. Hünkâr Hacı Bektaş Veli şöyle demektedir: Şimdi bu durumda insan gerek ki suya uygun düşsün. Su gerek ki abdeste uygun gelsin, abdest gerek ki namaza uygun gelsin ve namaz gerek ki Çalâp Teâlâ'ya uygun düşsün, layık olsun Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki”

“Sıradan gönül beni anlamaya, sıradan ten bana ibadet etmeye, sıradan ibadet kılan benim marifetime ulaşmaya muktedir değildir.”

Hacı Bektaş Veli KİŞİDE YARAMAZ FİİL OLMAMASI GEREKİR kavramsal metaforu ile insanın Allah'ın emir ve yasaklarına uyması gerektiğini ve bu sayede temiz olacağını vurgulamaktadır. Devamında kullanılan HER ZAMAN TEMİZ OLMAK GEREKİR kavramsal metaforu ile YARAMAZ FİİL kavramsal metaforunun aynı zamanda bir tanımının yapıldığı görülmektedir. Buna göre YARAMAZ FİİL kavramsal metaforu ile ŞEYTAN ontolojik metaforu bir arada kullanılmakta ve YARAMAZ FİİL kavramsal metaforu ŞEYTAN ontolojik metaforu ile özdeşleştirilerek güçlendirilmekte ve dini gönderme de yapılmaktadır. ŞEYTAN ontolojik metaforunun kullanılmasında Allah'ın emir ve yasaklarının yanı sıra İslâm inancı ve diğer semavi dinlerdeki günah kavramının etkin bir araç kullanılmak istenmesinin etkili olduğu ifade etmek mümkündür.

“*Şimdi azizim, kişide yaramaz fiil olmaması gerekir. Her zaman temiz olmak gerekir. İnsan, içinde şeytan fiili olduğu için arısız (pis) olur.*”

“Eğer inanmıyorsan bir kaba içki koy ve ağzını sıkıca kapat ve onu denizin içine

koy. Sonra o kabın dışını on yıl durmadan yıka. Göreceksin ki o yine içkidir ve pistir.”

“Bir başka mana ise şudur:

Bir kuyuya bir damla içki damlasa o kuyunun suyunu çıkarsalar ve dışarıya dökseler, o suyun döküldüğü yerde ot bitse, o otu koyun yese işte o koyunun eti takva ehli için haramdır. Çünkü içkinin haramlığı ve pislği şeytanın fiilindedir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:”

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pislktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz” (Maide/90)

“Şimdi azizim, bir damla içki kuyuya damladığı için takva ehline göre o kuyunun suyunun tamamını arıtmak gerekir. Suyun döküldüğü yerde koyun otladığı için eti haram oldu. Niçin? İçinde şeytan fiili olduğu için.”

“Yazık sana ki içinde kibir, haset, cimrilik, düşmanlık, tamah, gıybet, kakhaha ve maskaralık gibi nice türlü şeytan fiili varsa bunları su ile nasıl yıkayıp arıtacaksın? İşin doğrusu şu ki içinde şeytan fiili bulunduğu sürece asla arınamazsın.”

“Şimdi, bu bahsettiğimiz türlü nesneden birisi bir kişide olursa tüm ibadeti ve amelleri boşa gider. Eğer tamamı birden bir kişide olursa vay onun hâline! İşte o kişi tam bir şeytan olur. Allah korusun. Zaten şeytanın hünerleri de bu nesnelere ibarettir.”

“Bu durumda o kişinin şeytandan farklı kalmaz, çünkü zaten söylediğimiz gibi şeytanlığı da zaten bunlar iledir.”

Hacı Bektaş Veli SU ontolojik metaforu olarak açıkladığı ariflerin özünü YEŞİL CEVHER ontolojik metaforuna benzeterek tanımlamaktadır. YEŞİL CEVHER ontolojik metaforu ele alındığında “varoluş çevrimine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerini oluşturan dört ögeden biri” (Korkmaz, 2016, 603) olarak açıklanan SU ontolojik metaforu kapsamında suyun aslının YEŞİL CEVHER olduğu ifade edilmektedir. SU ve YEŞİL CEVHER ontolojik metaforlarının arifleri tanımlarken kullanıldığı ve bu metaforların da Allah’ın kudretinden beslendikleri öne sürülmektedir. Dolayısıyla ariflerin özünün Allah’ın özünden olduğu bu nedenle de Allah’ın arifleri sevdiği iddia edilmektedir. Bu kapsamda ariflerin bu dünyaya dair her şeyi terk ettikleri, yalnız ahireti ve dolayısıyla da Allah’ın rahmetini kazanmaya yönelik çabaladıkları “önsüz-sonsuz” anlamlarına da gelen SU ontolojik metaforuyla açıklanmaktadır.

“Şimdi azizim, ariflerin aslı sudandır. Bu yüzden onların özünde pis şeyler barınmaz. Suyun aslı da yeşil cevherdendir. O cevherin aslı ise Çalap Tanrı’nın kendi kudretindedir. O yüzden ariflerin aslı Tanrı’dandır. Aslın aslı sevmesini ise acayip karşılamamak gerekir. Ariflerin ilmini, kişinin kendi özünü bilmesi gerektiği hususunu anlatırken ele alacağız inşallah.”

“Şunu iyi bilmek gerekir ki ariflerin ibadeti tefekkür etmektir. Dünyayı ve ahireti terk etmektir. Nitekim bir hadiste şöyle söylenir:”

“Dünya ahiret ehline haramdır, ahiret dünya ehline haramdır; her ikisi de ehlullaha haramdır.”

“Ayrıca dünyayı da ahireti de terk etmek; himmet nazarıyla velayet beklemek de onların ibadetlerindedir. Arzuları, Çalap Teâlâ’ya ulaşmak; bütün varlıkla bütünleşmek ve eşyaya kötü gözle bakmaktır. İşte arifler topluluğu da böyledir.”

4.4. Muhip

Hacı Bektaş Veli insanları gruplandırırken dördüncü topluluk olarak muhipleri saymaktadır. Muhip “sözlükte “seven, dost’ anlamlarına gelmekte ve âşık manasında” kullanılmasına rağmen muhabbet anlamı daha baskındır (Uludağ, 2020, 34). Muhipler makalatta TOPRAK ontolojik metaforu ile açıklanmaktadır. TOPRAK ontolojik metaforu ise İslâm inancında yer alan ve insanın yaratıldığı toprak/çamur malzemesi göndermesini içermektedir. Bu inanışa göre insan toprak/çamurdan yaratılmış bu nedenle de tekrar aslına dönecektir. Hacı Bektaş Veli’nin muhipleri tanımlarken HAKİKAT EHLİ kavramsal metaforunu kullanmasında TOPRAK ontolojik metaforu kapsamında insan yaratılışının özü olan toprak/çamur inanışının etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda HAKİKAT EHLİ kavramsal metaforuyla insanın özünün yaratıldığı toprak/çamur ile özdeşleştirildiği görülmektedir. TOPRAK ontolojik metaforu ise teslimiyet ve rıza kavramları ile tanımlanmakta ve yine insanın yaratılış sürecinin bir tasviri olarak değerlendirmek mümkündür. Teslimiyet ve rıza kavramları ile muhiplerin kendilerini Allah’a teslim ettikleri ve onun emir ve yasaklarına rıza gösterdiklerini ifade etmek mümkündür. Hacı Bektaş Veli’nin insanın yaratılışı ve muhipleri açıklarken Peygamber Hz. Muhammed’in bir hadisini temel almakta dolayısıyla TOPRAK ontolojik metaforunun kökenini hadise dayandırmaktadır.

“Dördüncü topluluk ise muhip (seven/dost)lerdir. Bunlar hakikat ehli kişilerdir. Asılları topraktandır ve toprak da zaten teslimiyet ve rıza demektir. Muhip de zaten daima teslim ve rıza hâlinindedir. Nitekim Resulullah aleyhisselam şöyle buyurur:”

“Her nesne tekrar aslına dönecektir”

“*Şimdi muhip arife şöyle sorar:*”

“-Ey arif Tanrı’ Teâlâ Kur’an’da buyurur ki:

‘*Şundan yaratıldık, tekrar ona döneceğiz; hem sonunda tekrar ondan çıkarız*’ (Taha/55). Şimdi, toprak toprağa, su suya, rüzgâr rüzgâra, ateş ateşe gitti. Sen kimsin ki haber veriyorsun? Ben, önce kimsem tekrar o olayım, dersin.”

Hacı Bektaş Veli arif ile muhip arasında geçen ve insan varoluşuna dair olan diyalogda Taha suresi 55. ayeti temel alarak açıklamaktadır. Buna göre insan 4 temel elementten oluşmaktadır. İnsanın varoluşunu simgeleyen ve ontolojik metaforlar olan TOPRAK, SU, RÜZGÂR ve ATEŞ abidler, zahidler, arifler ve muhipleri temsil etmekte, bu kapsamda insan 4 temel element esas alınarak 4 gruba ayrılmakta ve ontolojisi ne olursa olsun tekrar Allah’a dönecektir.

“Arif cevap verdi:

-Bu söz şüphesiz ki doğrudur. Ancak benim üç dostum var. Ne zaman ki ben ölürüm, bunlardan birisi evde, birisi yolda kalır; birisi de benimle gelir. Evde kalan, malımdır. Yolda kalan, hısımlarım ve ehlimdir. Benimle birlikte gelen ise iyiliklerim ve amellerimdir.

‘*Şimdi eğer, kötü ahkâm ve kötü amellerim varsa bil ki bu durum, asıl asıla benzediği ve döndüğü içindir.*”

“Arif de muhipe şöyle sorar:

-Ey muhip! Ata mı yoksa ana mı asıldır?

Muhip şöyle cevap verir:

-Çoğu, ana asıl; ata köktür derlerse de bize göre ata asıldır; ana köktür. Çünkü asıl tohumdur, yere ekildikçe kök olur.”

Hacı Bektaş Veli muhip ile arif arasında geçen diyalogu metaforlar kullanılarak açıklamaktadır. Buna göre insan yaratılışının kökenlerinde KÖK ve TOHUM ontolojik metaforlarına başvurduğu görülmektedir. Özellikle dini metinlerde bitkiler kapsamında KÖK ve TOHUM ontolojik metaforlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Charteris-Black, 2004, 221-222). Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim incelendiğinde KÖK ontolojik metaforuna 10, TOHUM ontolojik metaforuna ise 21 defa başvurulduğu, kök teriminin metaforik olarak 6 tohum teriminin ise 13 defa kullanıldığı görülmektedir (Charteris-Black, 2004, 223). Makalatta insan varoluşunda kadının mı yoksa erkeğin mi köken olduğu tartışmasında erkeğin asıl olduğu ve kadının ise KÖK olduğu ifade edilmektedir. ASIL TOHUMDUR, YERE EKİLDİKÇE KÖK OLUR kavramsal metaforu ile varoluş arayışına Hacı Bektaş Veli tarafından anlam verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla insan varoluşu açıklanmaya çalışılırken kavramsal metafor ve ontolojik metaforlar aracılığıyla soyut olanın insan zihninde somutlaştırılmaya çalışıldığını ifade etmek mümkündür.

“Muhiplerin ibadeti münacaat (Allah’a yalvarış), seyir ve müşahededir. Arzularına erişmektir. Çalap Teâlâ’yı bulmaktır. Kendilerini tamamen ona vermek ve canlarını muradına erdirmektir. Böylelikle birliğe ulaşmaktır.”

“Bu topluluk da işte böyledir. Bu topluluğun üç yerde kârı vardır.

Birincisi: Çalap’ı keşfetmeye doğru seyir (yürüyüş/sefer)

İkincisi: Çalap’a münacaat

Üçüncüsü: Çalap’ın aşkıyla müşahede (hakikatleri görerek idrak etmek, seyrederek keşiflerde bulunmak...).”

“Eğer muhiplere, Çalap Tanrı’yı nasıl buldun? Diye sorarlarsa onlar da şöyle derler:

-Çalap Tanrı’yı kendi özümüzden bildik. Kendi özümüzü de Çalap Tanrı’dan bildik. Söylediklerimizin delili ise Resulullah’ın şu sözüdür:

‘Her kim kendisini bilirse Tanrı’yı da bilir’

Muhiplerin söyledikleri hakikat, insanın kendi içindedir. Başka yerde arayan asla bulamaz. Bu yüzden, kendisini tanıyıp bilmeyen kişi Tanrı’yı nasıl bilecek ve görecek? Nitekim Çalap Teâlâ şöyle buyurur:”

“Biz ona sizden daha yakınız fakat siz göremezsiniz” (Hadid/56)

“Şimdi azizim, muhiplerin şerh (açıklama/izah)i çok olur, fakat aklın kavraması, gönlün aydınlanması ve bedeninin tatmin olması için gerekli sözleri dile getirdik. Bundan hayrı olanların tamamını Allah bilir. Allah her şeyi en doğrusuyla bilendir.”

Hacı Bektaş Velî AKLIN KAVRAMASI, GÖNLÜN AYDINLANMASI VE BEDENİN TATMİN OLMASI kavramsal metaforları ile temelinde insanın varoluşunun anlamlandırılabilme sürecini tanımlamaktadır. Buna göre AKLIN KAVRAMASI kavramsal metaforu ile insanın bir şeye ikna olması için önce akıl aracılığıyla ikna olması gerektiğini ifade etmektedir. Bir konu hakkında akıl ile ikna olduktan sonra GÖNLÜN AYDINLANMASI olarak ikinci süreç tarif edilmektedir. Bu kapsamda akıldan sonra gönül devreye girmektedir ve bir konunun kavranabilmesi için insanın gönlü ile de tasdik etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Son olarak süreç BEDENİN TATMİN OLMASI kavramsal metaforu ile sonlanmaktadır. Dolayısıyla Hacı Bektaş Velî’ye göre insanın ikna süreci veya kavrama süreci akıl ile başlamakta gönül ile tarif edilen duygusal süreç ile devam etmekte ve en son beden ile sonlanmaktadır.

Sonuç

Metaforların sadece gündelik yaşamda ve siyasî söylemde değil aynı zamanda dinî söylemde de sıklıkla başvurulan ve soyut olan kavramların insan zihninde kavramsallaştırılması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Çalışmada Hacı Bektaş Velî'nin Makalat adlı eserinde kullanmış olduğu metaforlar eleştirel metafor analizi yöntemi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Hacı Bektaş Velî'nin insan yaratılışının sınıflandırmasını yaparken ve amaçlarını tanımlarken sıklıkla metafor kullandığı görülmüştür. Bu kapsamda Hacı Bektaş Velî Makalat adlı eserinde insanı tanımlanırken dört gruba ayırmış ve her bir grubun özelliklerini açıklamıştır. Söz konusu sınıflandırmayı yaparken soyut olan kavramların insan zihninde somutlaşarak anlaşılabilmesinin kolaylaştırılmasının amaçlandığı ifade edilebilir.

Diğer taraftan Hacı Bektaş Velî'nin kullanmış olduğu metaforları bilinçli bir şekilde seçtiği ve ifade etmek istediği noktaların anlamlarının güçlenmesi amacı taşıdığı görülmüştür. Buna göre özellikle kavramsal ve ontolojik metaforlara başvurduğu ve kullandığı her bir metaforu dünyevi maddeler ile benzetmenin yanı sıra ayet ve hadisler ile de desteklediğini ifade etmek mümkündür. Buna göre Kur'an'ın temel alındığı açıklamalarda yer alan ve ahiret hayatına ait olan kavramların dünyevi kavramlar ile açıklanmaya çalışılarak insanların ifade edilmek istenenleri kavramasının amaçlandığı ifade edilebilir. Dolayısıyla metaforlar kullanılırken esas amacın hedef kitlenin ikna edilme çabası olduğu öne sürülebilir.

Bütün bunların yanı sıra Hacı Bektaş Velî'nin insanı 4 gruba ayırdığı ve her grubu da 4 ayrı ontolojik metafor ile sınıflandırdığı görülmüştür. İnsanların sınıflandırılmasında ontolojik metaforların kullanılmasındaki temel amacın aynı zamanda 4 elementi temsil ettiği ve böylece insan yaratılışına önemli bir göndermede bulunduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan ise kullanmış olduğu ontolojik metaforları açıklarken kavramsal metaforlardan faydalandığı ve böylece kavramsal metaforlar aracılığıyla ontolojik metaforların anlamını güçlendirdiği değerlendirilebilir. Bu sayede insanın yaratılışı ile doğa arasındaki uyuma dikkat çektiği öne sürülebilir. Dolayısıyla varlığına anlam arayan yegâne varlık olan insanın anlam arayışına bir yanıt verme çabası içerisinde olduğunu ifade etmek mümkündür. İnsanın varoluşuna dair 4 element teorisine benzer şekilde anlam ve ikna süreci akıl ile başlatılmakta kalp ile devam ettirilmekte ve en son harekete geçmeyi temsil eden beden ile sonuçlandırılmaktadır.

Sonuç olarak metaforların sadece gündelik yaşamda ve siyasî söylemde değil aynı zamanda dinî söylemde de yaygın olarak kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Hem dünyamıza hem de ahiret inancına dair ifadeleri barındıran dinî söylemde metaforlar özellikle inananların zihninde hedeflenen iknanın sağlanabilmesi için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Hacı Bektaş Velî'nin Makalat'ta hem kavramsal hem de ontolojik metaforları bir arada kullandığını; hedef kitlesine yönelik mesajlarını güçlendirme ve somutlaştırma amacını taşıdığını bunu da ikna temelli bir yaklaşım ile yaptığını ifade etmek mümkündür.

Kaynaklar

- Aristoteles. *Poetika*. Çev. İ. Tunalı. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2004.
- Aristoteles. *Retorik*. Çev. M. H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Black, Max. "Metaphor", *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series*, 55(1954-1955), 273-294, 1955.
- Bialostok, Steve. "Using Critical Metaphor Analysis To Extract Parents' Cultural Models Of How Their Children Learn To Read", *Critical Inquiry in Language Studies*, 2(5), 109-147, 2008.

- Binkley, Luther, ve Hick, John. "What Characterizes Religious Language?" *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1(2), 18-24, 1962.
- Cebeci, Suat. "Din Dilinin Mahiyeti ve Kavramsal Uzlaş Sorunu", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(5), 7-21, 2004.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ankya Yayınevi, 2004.
- Ceyhan, Semih. "Zühhd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44. Cilt, 530-533. Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Charteris-Black, Jonathan. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. London: Macmillan-Palgrave, 2004.
- Charteris-Black, Jonathan. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Coşan, Mahmud Esat. *Makâlât-ı Hacı Bektaş-ı Velî*. dü. Necdet, Yılmaz. İstanbul: Server Yayınları, 2021.
- Dale, Malinda A. ve Lyddon, William J. "Sandplay: A Constructivist Strategy for Assessment and Change". *Journal of Constructivist Psychology*, 13(2), 135-154, 2000.
- Dontcheva-Navratilova, Olga. "Persuasion: Definition, Approaches, Contexts". ed. Olga, Dontcheva-Navratilova. Martin, Adam. Renata, Povolná ve Radek, Vogel. *Persuasion in Specialised Discourses*. 1-39. Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan, 2020.
- Draaisma, Douwe. *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. çev. Gürol, Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Duffy, Margaret ve Thorson, Esther. *Persuasion Ethics Today*. New York: Routledge, 2015.
- Duran, Hamiye. "Makâlâtta İnsan ve Dünya İlişkisi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (2), 19-21, 1995.
- Ede, Lisa ve Lunsford, Andrea. "On Distinctions Between Classical and Modern Rhetoric" ed. Robert. J. Connors, Lisa. Ede, ve Andrea Lunsford. *Essays on Classical Rhetoric and Modern Discourse*. 37-49. Carbondale: Southern Illinois University Press. 1984.
- Fairclough, Norman. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press. 1992.
- Fairclough, Norman. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman. 1995.
- Fairclough, Norman ve Wodak, Ruth. "Critical Discourse Analysis". ed. van Dijk, Teun. *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2*. 258-284. Thousand Oaks: Sage. 1997.
- Forceville, Charles. *Pictorial Metaphor in Advertising*. London: Routledge. 1996.
- Grady, Joseph. "A Typology of Motivation For Conceptual Metaphor: Correlation vs. Resemblance". Raymond, W. Gibbs ve Gerard, J. Steen. *Selected Papers From the 5th International Cognitive Linguistics Conference, Amsterdam, 1997*. 79-100. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1999.
- Harrison, Victoria. "Metaphor, Religious Language and Religious Experience". *Sophia*, 2(46), 127-145. 2007.
- Herrick, James. A. *The History of Rhetoric*. Boston: Allyn and Beacon. 2005.
- Hogan, Michael. "Persuasion in the Rhetorical Tradition". ed. James, Price Dillard ve Lijiang. Shen, *The SAGE Handbook of Persuasion: Developments in Theory and Practice*. 2-19. London: Sage Publications. 2012.
- James, Dillard ve Pfau, Michael. *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice*. Thousand Oaks: Sage. 2002.
- Korkmaz, Esat. *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi. 2016.
- Korkmaz, Sıddık. *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık. 2016.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor - A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press. 2010.
- Lakoff, George. "The Contemporary Theory of Metaphor". ed. Andrew, Ortony, *Metaphor and Thought*. 202-252. New York: Cambridge University Press. 1993.
- Lakoff, George ve Johnson, Mark. "Conceptual Metaphor in Everyday Language". *The Journal of Philosophy*, 8(77), 453-486. 1980.
- Lakoff, George ve Johnsen, Mark. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its*

- Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books. 1999.
- Lakoff, George ve Johnsen, Mark. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press. 2003.
- Martin, Emily. "Mind-Body Problems". *American Ethnologist*, 3(27), 569-590. 2000.
- Meyer, Michel. *Retorik*. çev. İsmail, Yerguz Ankara: Dost Kitabevi. 2009.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik (1. Cilt)*. Ankara: Ardıç Yayınları. 1998.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Hacı Bektâş-ı Velî". *Türkiye Dyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 455-458. Türkiye Dyanet Vakfı. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 1996.
- Pennycook, Alastair. *Critical Applied Linguistics: A Critical Introduction*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates. 2001.
- Perelman, Chaïm. ve Olbrechts-Tyteca, Lucie. *Traité de L'argumentation la Nouvelle Rhétorique*. Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles. 1988.
- Perloff, Richard. M. *The Dynamics of Persuasion*. New York: Routledge. 2017.
- Platon. *Gorgias ya da Retorik Üstüne*. Çev. Mehmet, Rifat ve Sema, Rifat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1999.
- Ricoeur, Paul. *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*. Çev. Demir, Gökhan Yavuz. İstanbul: Paradigma Yayınları. 2007.
- Quinn, Naomi. "The Cultural Basis of Metaphor". ed. James, Fernandez. *Beyond Metaphor: The Theory of Tropes in Anthropology*. 56-93. Standford: Stanford University Press. 1991.
- Richards, Ivor Armstrong. *The Philosophy of Rhetoric*. New York: Oxford University Press. 1936.
- Soskice, Janet Martin. *Metaphor and Religious Language*. Oxford: Clarendon Press. 1985.
- Soyyer, Yılmaz. *Sosyolojik Açıdan Alevî Bektaşî Gelenegi*. İstanbul: Seyran. 1996.
- Sperber, Dan. Clément, Fabrice. Heintz, Christophe. Mascaro, Oliver. Mercier, Hugo. Origgı, Gloria ve Wilson, Deirdre. "Epistemic Vigilance". *Mind & Language*, 4(25), 359-393. 2010.
- Sunar, Cavit. *Melâmîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. 1975.
- Uludağ, Süleyman. "Âbid". *Türkiye Dyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1. Cilt, 307. Türkiye Diyanet Vakfı. 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Ârif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3. Cilt, 361-362. Türkiye Diyanet Vakfı. 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Muhib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31. Cilt, 34. Türkiye Diyanet Vakfı. 2020.
- van Dijk, Teun A. "Critical Discourse Analysis". ed. Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah ve Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. 466-485. Oxford: Blackwell Publishers, 2015.
- Virtanen, Tuija ve Halmari, Helena. "Persuasion Across Genres". ed. Tuija, Virtanen ve Helena, Halmari içinde, *Persuasion Across Genres: A Linguistic Approach*. 3-24. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2005.
- Yücel Çetin, A. "Ahmed Yesevî, Yûnus Emre ve Hacı Bektaş Velî'de İnsan Anlayışı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (47), 43-49. 2008.

Extended Abstract

Human communication inherently carries a purpose. Communication arises from interaction, and interaction, by the principle of mutuality, involves reciprocity. This perspective suggests that communication can be seen as possessing an inevitable persuasive element. However, recognizing a speaker or writer's persuasive intent may not always be straightforward, as persuasion can be conveyed explicitly or implicitly through a variety of strategies and visual-auditory and linguistic tools that vary across situational and cultural contexts.

Regardless of the type of communication humans engage in, studies on discourse, which permeates all aspects of everyday life, are primarily categorized and analyzed into two main groups: mainstream and critical discourse. Discourse permeates every part of daily life. Belonging within the category of discourse analytical techniques, critical discourse analysis

is seen as an analytical practice. In this way, critical discourse asserts that it is a form of social action, claims to be interpretive and explanatory, addresses social issues, asserts that critical discourse constitutes society and culture, acknowledges its historical context, and posits that power relations are embedded in discourse. Consequently, critical discourse analysis is functional in its endeavor to unveil hidden messages within discourse, as well as its striving to enhance awareness regarding social relations. When considered in this context, critical discourse proves effective in uncovering hidden expressions within doctrinal arguments, such as religious discourse, and consequently, texts built on belief (Pennycook, 2001).

Critical discourse suggests that metaphors, as persuasive rhetorical elements, are consciously selected and employed by individuals utilizing them. Within this framework, the production and interpretation of metaphors are influenced by both the prevailing situation and personal experiences. In this context, it is imperative to acknowledge the dynamic and subjective reality that impacts the meaning carried and interpreted by metaphors, as their significance fluctuates based on the context. When examined through the lens of religious discourse, it is evident that this form of communication, grounded in persuasion, is further instrumentalized by beliefs and convictions. This reliance on persuasion contributes to the frequent use of metaphors within religious discourse. Metaphors prove suitable for religious texts as they facilitate the conceptualization of the unknown in terms of the known. Given the limited number of individuals possessing direct personal knowledge of a divine entity, metaphors emerge as a natural tool for exploring, imagining, and concretizing potential forms that such a being might take (Charteris-Black, 2004, 173).

Drawing upon this comprehensive body of knowledge, this study analyzes the metaphors employed by Hacı Bektaş Veli, a prominent figure in Alevi-Bektashi thought, in his work *Makalat* to define the four elements and four communities involved in the creation of humanity, identified as Adam. The study utilizes critical metaphor analysis to examine the metaphors employed by Hacı Bektaş Veli, categorizing them as ontological and conceptual metaphors. Subsequently, it endeavors to ascertain the direction in which each type of metaphor is utilized. This process seeks to illuminate the context of the metaphors, the meanings they convey, and the objectives they strive to achieve. Within this framework, it is evident that metaphors, as integral elements of human communication, are consciously employed by religious leaders, reflecting a persuasive communication process at their core. The analysis reveals that Hacı Bektaş Veli frequently utilizes metaphors when classifying the creation of humanity and defining his purposes.

In his work *Makalat*, Hacı Bektaş Veli classifies humanity into four groups, each categorized using four distinct ontological metaphors. The fundamental purpose behind employing ontological metaphors in this classification of humanity can be attributed to their simultaneous representation of the four elements, thereby alluding significantly to human creation. Therefore, it can be asserted that Hacı Bektaş Veli, in his *Makalat*, concurrently utilizes both conceptual and ontological metaphors, with the intention of strengthening and concretizing his messages for his intended audience, employing a persuasive approach in this endeavor. This classification can be interpreted as an attempt to facilitate the comprehension of abstract concepts by rendering them concrete in the human mind.